

EVOLUȚIA SITUAȚIEI ȚĂRĂNIMII BOTOȘANENE ÎNTRE ANII 1864 ȘI 1907

de I. D. MARIN

Faptul că la 1907 de pe meleagurile botoșanene au pornit virtu-jurile de foc călător peste miile de sate ale țării, ne obligă la o cer-cetare mai amănunțită și mai atentă a documentelor timpului și a mul-tor altora mai vechi, pentru a veni cu un simbul de lumină în aju-torul celor ce vor să cunoască în adâncime sau să scrie istoria răscoalei țărănești din 1907.

Greșit ar fi să se caute cauzele principale ale răscoalei numai în ajunul anului 1907. Răscoala aceasta a însemnat paroxismul unui com-plex de lipsuri și nedreptăți, al exploatării acumulate timp de mai multe decenii. Lozinca „noi vrem pământ“ — atît de des auzită la 1907 — nu fusese zămislită numai la sfîrșitul secolului al XIX-lea, cînd o pusese Coșbuc în versuri; cercetările trebuie împinse și mai înapoi, pînă la 1864, cînd li s-a dat țăranilor pământ insuficient prin reforma agrară.

În lucrarea de față ne-am propus să urmărim — pe baza unor do-cumente de arhivă locală — evoluția situației țărănimii botoșanene în urma aplicării reformei agrare din 1864, evoluție ce a culminat în iz-bucnirea răscoalei din primăvara anului 1907. Consecințele aplicării legii agrare din 14 august 1864, organic legate de exploatarea moșie-rească crescîndă, în condițiile social-economice respective, constituie cauza principală a mării răscoale țărănești. Reforma agrară din 1864 care a lărgit și consolidat baza exploatării capitaliste în agricultură, fiind efectuată de sus în jos, în interesul moșierimii, menținîndu-se marea proprietate, nu a rezolvat problema țărănească.

Constantin Garoflid, ocolind adevărul, a afirmat tendențios că problema țărănească a rămas nerezolvată pentru că reforma agrară din 1864 „a fost făcută înainte de vreme“; că „deslegarea acestei pro-bleme a fost determinată de motive politice și sentimentale“ și că „s-a introdus la țară o formă nouă economică, care nu corespunde nevoilor reale, iar țăranul a primit-o fără să o ceară sau fără să simtă imbold spre a o cere“¹. Un mare moșier și ministru al regimului burghezo-moșieresc nu putea vorbi altfel.

Problema țărănească a rămas nerezolvată, pentru că reforma agrară din 1864 — efectuată în urma acțiunilor tot mai puternice ale maselor țărănești — a venit de sus de la guvern, fără participarea țăranilor direct interesați, iar punerea în aplicare a legii a intrat pe mîinile

¹ Const. Garoflid, *Chestia agrară în România*, București, 1920, pp. 8—9.

moșierilor sau a cozilor lor de topor, care n-au văzut cu ochi buni, nici legea și nici pe legiuitori, așa că buna intenție a legiuitorilor, deși limitată, a fost tălmăcită în mod grosolan, după interesele moșierilor.

Ciți locuitori din județul Botoșani trebuiau să primească pământ pe baza legii agrare din 1864? Intre documentele aflate la Arhivele Statului din Botoșani — documente pe care am sprijinit în totalitate prezentul studiu — am găsit ca punct de plecare următoarea telegramă-circulară, cu nr. 6 745, din 1 iunie 1864, trimisă de Kogălniceanu către toate prefecturile de district. „De îndată veți lua dispoziții spre a-mi trimite în 15 zile următoarele știinte:

1. Numărul clăcașilor (pontași) din județ, cu arătare ciți sînt cu 4 boi, ciți cu 2 boi și ciți cu palmele.

Al 2-lea, numărul acelor care din aceștia sînt stabili pe moșii particulare, acelor de pe moșii, domeniile statului și acelora de pe moșii ale districtelor, spitalelor, nesupuse statului și altele asemenea case publice — Minist/ru/ de Intern/e/ Kogălniceanu².

Prefectul a făcut cunoscut plășilor telegrama de mai sus, cerîndu-le situația în termen de 5 zile. Răspunsurile însă de-abia peste două săptămîni au putut veni. La 15 iunie 1864 prefectul și-a trimis raportul către ministrul de Interne³. Dar verificînd socoteala sa⁴, găsim că de la plasa Coșula, în loc de 101 locuitori cu cite 4 boi, el trece, din eroare, numai 32 de locuitori, afară de alte greșeli în adunarea cifrelor. Toate cifrele sale de la grupa „moșii particulare“ sînt greșite și de aceea totalul său pe județ este de 13 019 pontași în loc de cifra corectă, 13 134. Situația reală se prezenta astfel:

	Cu 4 boi	Cu 2 boi	Pălmași	Total
Stabili pe moșii particulare	412	4774	5914	11100
Stabili pe moșii Statului	35	752	819	1606
Pe proprietățile spitalului Sf. Spiridon din Iași	14	198	216	428
<i>Total</i>	461	5724	6949	13134

Pe plăși — înainte cu două luni de decretarea legii rurale situația clăcașilor, împărțiți pe categorii, era următoarea:

Nr.	Plasa	Cu 4 boi	Cu 2 boi	Pălmași	Total
1	Siret	255	2064	2061	4380
2	Tîrgu	37	1066	1076	2179
3	Coșula	101	856	1028	1985
4	Miletin	47	711	977	1735
5	Jlîjia	3	382	886	1271
6	Ștefănești	18	645	921	1584
<i>Total</i>		461	5724	6949	13134 ⁵

² Arh. St. Botoșani; Centralizarea tabeli A de improprietărire a clăcașilor din 1864, plasa Jiljia, f. 81.

³ *Ibidem*, f. 111.

⁴ *Ibidem*, f. 112.

⁵ *Ibidem*, f. 88—112.

Articolul 24 din legea agrară prevedea ca în fiecare plasă să fie instituită o comisie compusă dintr-un *delegat ales de toți proprietarii din plasă*, dintr-un delegat ales de sfaturile comunale ale satelor locuite de clăcași și dintr-un delegat al fiscului⁶. În județul Botoșani, delegații aleși de proprietari ca reprezentanți ai proprietății în comisiile de plasă au fost următorii moșieri:

La plasa Țirgului: Ilie C. Ciolac, proprietarul moșiei Călugăreni, plasa Țirgu.

La plasa Siretului: Const. Iacovachi, proprietarul moșiei Bătrînești, plasa Miletin.

La plasa Miletin: Gr. Cristescu, proprietarul moșiei Cristești-Coșula.

La plasa Coșula: D. Mavrocordat, proprietarul moșiei Storești-Coșula.

La plasa Ștefănești, proprietarii de moșii nu și-au ales delegat, dar nici frică n-au avut pentru moșiile lor. Pentru că în comisia de plasă, pe lângă delegatul fiscului, îl găsim și pe Gh. Hasnaș, proprietarul moșiei Broșteni, ca *delegat „din partea locuitorilor clăcași”*⁷.

Dacă mai avem în vedere și faptul că prin comisiile de plasă au fost strecurați cu abilitate și administratori de moșii — cum vom dovedi mai jos — ca delegați ai clăcașilor, se înțelege de la sine că împrăștierea clăcașilor cu pământ boieresc au făcut-o tot moșierii și slugile lor credincioase, cum au vrut.

Documentele relevă foarte evident tendința moșierilor de a-i îndepărta pe țărani de la împrăștiere, folosind diferite procedee necinstite. Iată, de exemplu, ce zice contestația făcută de 6 clăcași de pe moșia Zăicești a proprietarului Ion Tăutu: „Domnu Tăutu, prin emisarii săi și în persoană, n-au încetat a ne sfătui de a nu primi pământurile ce legea ne hărăzește și a ne demonstra chiar într-un chip mai mult decât evident *ruina*, ce ne așteaptă, primind a fi proprietari liberi. Mărturisim în toată sinceritatea că n-am putut rezista la puternicile rezoane — și profuzia de argumente ce neîncetat d. Tăutu ne aducea. Spre mai marea noastră ademenire, argumentele erau întovărășite de pârinteasca sa bunătate ce părea că are pentru noi, promițând a ne da câte o jumătate falce pământ *de la d-sa*, numai să ne scape de *capcana nenorocirilor* ce ne oferăază legea”⁸.

Cînd cei 6 clăcași s-au văzut înșelați, au făcut contestația de mai sus, semnînd-o prin punere de deget. În tabele, aceștia au fost trecuți, în fine, cu drepturile de pâlmași.

Alt procedeu utilizat de moșieri a fost și cel așa-zis al „renunțărilor” la împrăștiere, prin cereri false, făcute ca din partea sătenilor și semnate prin punere de deget. Ca exemplu, dăm reclamația a 10

⁶ Georges Moroianu, *La loi agraire de 1864 et l'état du paysan en Roumanie*, Stuttgart, 1898, p. 47.

⁷ Arh. St. Botoșani, *Centralizarea tabelei A — plasa Ștefănești*, f. 199.

⁸ *Ibidem*, fondul Prefecturii jud. Botoșani, dos. 333/1865 *Contestația locuitorilor din plasa Țirgului*, f. 10.

locuitori din satul Dolina, comuna Costinești, plasa Tirgului, care arată că „cineva“ ar fi pus degetul în locul lor, pe o declarație cum că ei refuză improprietărea, lucru ce — arată ei — „ne-a fost cu totul în neștiință“⁹. Alți 29 de locuitori din satul Costinești de pe moșia lui Vasile Arapu sînt exact în aceeași situație. Despre acest sistem al „renunțarilor“ a aflat și guvernul. Kogălniceanu prin diferite telegrame — aflate la dosar —¹⁰ ordonă că „improprietărea e obligatorie, nu facultativă“. Țăranii care fac contestație știu de aceste telegrame, dar pămînt tot nu primesc. Plingerile lor umblă zadarnic de la o comisie la alta¹¹.

Prin unele sate din județ, comisiile de plasă și proprietarii moșiilor respective au susținut că într-adevăr improprietărea e obligatorie, dar în sensul că țăranii sînt obligați să primească orice fel de pămînt li s-ar da de către proprietar. Tipică în acest sens poate fi șocotită plîngerea locuitorilor de pe moșia Blindești, plasa Miletin, care arată că e peste putință să poată primi pămîntul ce li se dă pentru locuri de case, grădini și de agricultură, fiind cu totul prost și neproductiv. Alt pămînt nu li s-a dat, fiindcă proprietarul moșiei, Chirilă Comarnițchi, n-a vrut și nici comisia de plasă nu l-a silit¹².

Un procedeu — folosit mai ales în plasa Tirgului și-n plasa Siretului — a fost ștergerea de pe listele de improprietărire a multor clăcași,¹³ pe motivul că „fiind sărmani foarte, sînt în neputință de a face despăgubire cuvenită la art. 23“¹⁴.

Cu toate reclamațiile, foarte puțini din această categorie au primit, în cele din urmă, locuri de casă. În afară de acestea, la delimitarea pămîntului, unor sate li s-au impus delegați pe care nici nu-i cunoșteau.

Iată ce arată în reclamația lor 19 locuitori din satul Zăicești:

„Nu știm, proprietarul sau posesorul zisei cotuni a ales un delegat ca din partea noastră, fără să fie din sinul nostru precum reclamă legea și ne-au iscălit fără să fim măcaru unul fațe; acum videm că ne-au însămnat pămîntu luînd amîndouă capetele moșiei ce au fost pămîntu mai bun și nouă ne-au lăsat numai niște simplă serătură, unde nici un soi de rod de feliu nu crește, ba nici iarbă, osebit că la 7 din noi nu ni dă pămîntul și pe boi. căci noi am lucrat pontul și pe boi pînă acum, în totul“¹⁴.

Nu este de mirare faptul că la delimitarea pămînturilor date pentru improprietărire, în totalul suprafețelor au fost incluse tacit *ulițele satelor, piețele, cimitirele, drumurile boierești* care trec prin vatra satului și duc la curte, *drumurile boierești* de pe noile ogoare ale improprietarilor, *drumurile cele mari* de care vorbesc documentele cu sute de ani în urmă. Toate au fost șocotite în izlaz și plătite de țăranii drept izlaz.

⁹ Arh. St. Botoșani, fondul Prefecturii, dos. 333/1865, f. 8.

¹⁰ *Ibidem*, dos. 170/1865 *Improprietărea foștilor clăcași*.

¹¹ *Ibidem*, dos. 333/1865, f. 28.

¹² *Ibidem*, dos. 170/1865, f. 55.

¹³ *Ibidem*, dos. 389/1865 (în întregime) și dos. 333/1865, f. 11, 13, 14 și 26.

¹⁴ *Ibidem*, dos. 333/1865, f. 19.

Marea majoritate a proceselor-verbale de delimitare a pământurilor confirmă această constatare.

Cițiva ingineri doar au făcut excepții — în special în plășile Jîjia și Ștefănești.

La satul Trușești, s-au scăzut 4 fâlci, 37 prăjini și 18 stînji; la satul Dîngeni, 2 fâlci, 12 prăjini și 18 stînji; la Iacobeni, o falce și 25 prăjini; la Durneștii Metropoliei, com. Rînghilești, s-au scăzut și niște ponoare de pe malul Prutului, de circa 40 prăjini; din toată plasa Țîrgului, numai pe moșia Botoșanca s-au scăzut 2 700 stînji pătrați pentru o parte din drumul mare al Sucevei; din toată plasa Siretului, numai la satele Siminicea și Bălușeni, iar din toată plasa Coșula, numai la Coșula și Vlădeni s-au scăzut drumurile și cimitirele.

Nu pot fi trecute cu vederea nici măsurătorile făcute intenționat în minus, fapt care i-a făcut pe locuitori să se plîngă că le lipsește din pămînt, și nu întinderi mici, ci deosebit de mari, cum a fost cazul satului Costești, plasa Țîrgului. Locuitorii acestui sat se plîng prefectului, la 22 mai 1882 că din pămîntul dat lor după legea rurală din 1864, au lipsă 23 fâlci și 38 prăjini, ceea ce ar veni 33,60 ha¹⁵.

După cele spuse mai sus, ne punem acum a doua întrebare: ciți clăcași au primit pămînt prin legea agrară din 1864? La Arhivele Statului din Botoșani se află 6 dosare mari, legate — cite unul de fiecare plasă — fiecare dosar avînd scris pe copertă: *Centralizarea statistică a Tabelei A de împrorietărire clăcașilor din 1864*, urmat de numele plășii respective. Precizăm că fiecare din aceste dosare e o centralizare de procese-verbale și că nicăieri nu găsim și o situație statistică a împrorietăriților de la 1864. Această situație statistică am întocmit-o noi singuri pe baza documentelor oficiale din arhive.

Pentru aceasta am întocmit cite un tablou pentru fiecare plasă, punînd satele în ordinea lor firească. Am trecut apoi la lectura fiecărui proces-verbal (în total sînt peste două sute de procese-verbale de împrorietărire); pe tabelul nostru, în dreptul satului de care vorbește procesul-verbal respectiv, am trecut numele proprietarului moșiei și numărul clăcașilor împrorietăriți, pe categorii. Confruntînd datele din diferite dosare am întocmit un tabel referitor la situația clăcașilor din jud. Botoșani înainte și după 14 august 1864.

Plasa	Cu 4 bol		Cu 2 bol		Pălmași		Total		Au primit numai loc de casă și grădina
	înainte de legea agrară	împrorietăriți	înainte de legea agrară	împrorietăriți	înainte de legea agrară	împrorietăriți	înainte de legea agrară	împrorietăriți	
Siret	255	54	2064	1446	2061	2305	4380	3805	1417
Țîrgu	37	6	1066	1001	1076	1084	2179	2091	683
Coșula	101	52	856	900	1028	1320	1985	2272	683
Miletin	47	10	711	655	977	1029	1735	1694	356
Jîjia	3	2	382	350	886	752	1271	1104	342
Ștefănești	18	5	645	662	921	904	1584	1571	551
<i>Total</i>	461	129	5724	5014	6949	7394	13134	12537	4032

¹⁵ Arh. St. Botoșani; fondul Prefecturii jud. Botoșani, dos. 10, 1882, f. 107, 108.

La o sumară privire peste acest tablou se constată că pe teritoriul plășii Coșula a fost improprietărit un plus de 287 de clăcași, de unde rezultă că raportul anterior al subprefectului acestei plăși, fiind întocmit din birou, nu oglindea realitatea. Tendința tuturor comisiilor de plasă a fost de a împinge pe clăcași de la categoriile care prin lege primeau pământ mai mult, spre categoriile cu pământ mai puțin și chiar de loc. Din 461 de clăcași cu câte 4 boi, au primit pământul legal numai 129, ceea ce reprezintă un procentaj uimitor de mic (27,9%). Categoria clăcașilor cu câte 2 boi arată la improprietărire un minus de 710 familii, dar, de fapt, numărul în minus e de 1 042, căci trebuie adunați aici și cei 332 de locuitori care au fost excluși de la categoria cu 4 boi.

Categoria pâlmașilor arată aparent un plus de 545 de improprietăriți; în realitate la numărul de 6 949 de pâlmași (atestați documentar la 15. VI. 1864), trebuie adunați cei 1 042 din categoria cu 2 boi, care, la improprietărire, au fost împinși între pâlmași; așa că numărul pâlmașilor s-a urcat la 7 991, din care au fost improprietăriți numai 7 394, fiind excluse 597 de familii de pâlmași. Aceștia și-au primit numai locul de casă și de grădină.

La 1864, din totalul capilor de familii rurale din județ, 25% au primit numai loc de casă, ceea ce nu poate conta ca *improprietărire* pentru agricultori; 50% au primit pământ ca *pâlmași*, iar multe familii de însurăței și spornici au fost declarate „fără nici un drit”; de exemplu, numai în plasa Tirgului 105 familii au fost astfel considerate.

Fiindcă răscoala din 1907 în acest județ s-a manifestat mai puternic în plășile Tirgu și Siret, consider necesar să analizez — fie și sumar — aplicarea legii agrare în aceste două plăși, publicînd și tablourile întocmite pe baza dosarelor din arhivele locale.

Din procesele-verbale de improprietărire în plasa Siret, rezultă că Gheorghe Eminovici — tatăl marelui poet Eminescu — a semnat opt procese-verbale, ca „delegat al doamnei Ana Balș, muma și administratoarea averii fiului d-sale dl. Dimitrie Balș, proprietar”¹⁶ al următoarelor opt moșii: 1) Dumbrăveni (cu satele Dumbrăveni, Verești, Varatec și Sălăgeni), 2) Siminicea, 3) Mindrești, 4) Hrișcani, 5) Vlădeni, 6) Brehuești, 7) Sarafinești și 8) Bursuceni.

Pe moșia Brehuești, din 29 de clăcași cu câte 4 boi n-a fost improprietărit decît unul singur anume Vasile A. Gheorghiesei, care era *administratorul* moșiei Brehuești și pe care — la fila 390 din aceeași condică — îl găsim semnînd cu parafa ca *delegat al sătenilor* (!!) de pe moșia lui Ion Dobrovolschi de la Vorona; pe moșiile Mindrești și Hrișcani, din 15 clăcași, tot din categoria cu 4 boi, n-a fost improprietărit nici unul; la Sarafinești, din 7 clăcași, *nici unul*; la Bursuceni, din 10 au fost improprietăriți numai 3; pe moșia Dumbrăveni, din 36 clăcași din cele patru sate au fost improprietăriți numai 25, iar la Vlădeni, din 14 clăcași, numai unul, cu numele de Gheorghe Macovei, administratorul moșiei.

¹⁶ Centralizarea tabeli A (1864) — plasa Siret, f. 713.

Plasa Siretului

Moșia	Proprietarul	Nr. clăcașilor la 15.VI.1864				Nr. clăcașilor împroprietăriți				Numai cu casa și grădina
		Cu 4 boi	Cu 2 boi	Păl- mași	To- tal	Cu 4 boi	Cu 2 boi	Păl- mași	To- tal	
Burdujeni Plopeni	Statul Lascăr Canta- cuzino	3	66	93	162	6	74	112	192	36
Prelipca	„ „	6	66	142	214	6	65	135	206	25
Salcea	„ „	7	27	44	78	3	31	30	64	5
Dumbrăveni cu satele	„ „	5	70	57	132	3	49	76	128	32
Verești, Varatic și Sălăgeni	Dim. Balș	36	225	315	576	25	217	270	512	168
Siminicea	„ „	1	115	60	176	1	52	108	161	59
Grigorești	Iorgu Miclescu	6	43	93	142	—	32	63	95	126
Dăcecea	Statul	9	82	30	121	—	73	69	142	37
Călinești	Iorgu Miclescu	2	61	26	89	—	20	38	58	57
Mîndrești	Dim. Balș	15	79	21	115	—	36	39	75	44
Hrișcani	„ „	—	—	—	—	—	9	17	26	16
Vlădeni	„ „	14	157	91	262	1	83	116	200	104
Brehuești	„ „	29	168	53	250	1	119	87	207	82
Corni	Nec. Canano	14	89	173	276	—	90	141	231	74
Sarafinești	Dim. Balș	7	84	43	134	—	18	79	97	67
Bursuceni	„ „	10	43	46	99	3	30	55	88	33
Corocărești cu Hancea	Basil Canano	8	33	72	113	—	23	86	109	37
Băloșeni	Iancu N. Cantacuzino	2	38	41	81	—	45	45	90	52
Bănești	Savastian Canano	2	27	84	113	—	18	53	71	51
Fîntinele cu Slobozia și Rosacani	Răposata Catinca Canano	14	126	78	218	—	73	110	183	79
Poiana Lungă	Statul	7	55	48	110	—	39	69	108	6
Protopopeni	„ „	—	37	18	55	—	22	36	58	4
Icușăni	„ „	5	48	33	86	—	25	59	84	12
Chiscovata	„ „	1	48	33	82	—	41	38	79	6
Vorona	Vasile Musteață	1	14	18	33	—	2	16	18	22
Vorona	Ion Dobrovolschi	—	18	7	25	—	—	17	17	12
Vorona Mare	Lascăr Canta- cuzino	7	25	61	93	—	28	19	47	2
Joldești	Hagi Iord. Cantacuzino	—	60	88	148	—	21	67	88	59
Tudora	Lascăr Cantacuzino	44	160	193	397	—	110	250	360	113
— Plecați din Corni și împroprietăriți pe moșia Protopopeni		—	—	—	—	5	1	5	11	—
		255	2064	2061	4380	54	1446	2305	3805	1420

Plasa Tîrgului

Moşia	Proprietarul	Nr. clăcaşilor la 15.VI.1864*				Nr. clăcaşilor improprietaţi				Număr cu loc de casă şi grad.	Fără drept
		Cu 4 bol	Cu 2 bol	Păl- maşi	To- tal	Cu 4 bol	Cu 2 bol	Păl- maşi	To- tal		
Orăşeni	Spit. Sf. Spiridon	13	85	37	135	—	73	46	119	34	—
Băiceni	Dafina Sendrea	8	30	22	60	—	20	34	54	18	6
Curteşti	Iordache Boian	4	18	22	44	—	17	20	37	17	4
M-reia Doamnei	Statul	—	46	65	111	—	24	46	70	12	—
Agafton	"	—	—	—	—	—	9	32	41	18	—
Stînceşti	Teodor Caliman	—	86	32	118	—	74	36	110	44	1
Botoşanca	Ion Binder	—	—	—	—	—	9	5	14	5	—
Cătămărăşti	Smaranda Beldiman	—	43	34	77	1	37	24	62	12	7
Loizoala	Grigore Manea	—	—	—	—	—	3	2	5	5	—
Ipoteşti	Gh. Eminovici	—	6	11	17	—	—	7	7	17	2
.. (a M-rii Gorovei)	Statul	—	3	3	6	—	1	4	5	5	—
Ipoteşti	Niculai Isăcescu	—	2	2	4	—	2	2	4	1	—
"	Iorgu Mavrodin	—	6	3	9	—	—	—	—	9	1
"	Vasile Petrovici	—	3	—	3	—	—	2	2	1	1
Coborâni	Anastasiu Başotă	—	52	43	95	—	45	31	76	19	8
Cerviceşti	Alecu Miculescu	—	50	31	81	—	43	32	75	24	11
Dolina (Pitulăşani)	Nicu Vîrnav	—	—	—	—	—	31	25	56	29	15
Costineştii de jos (Levarda)	Costin Vîrnav	2	43	37	82	—	11	13	24	—	—
Costineştii de Sus	Alecu Sorococanu	—	34	25	59	—	39	22	61	2	13
Cotîrgaci	Fraţii Carale	—	—	—	—	—	—	14	14	4	2
Cotîrgaci	Vasile Arapu	—	28	27	55	—	29	19	48	33	9
Teişoara (cătunul)	Alecu Miculescu	—	25	23	48	—	26	18	44	4	1
Nicşeni fost Teişoara	Sf. Mormint (Statul)	—	39	45	84	—	36	58	94	8	—
Călugăreni (cătunul Slobozia)	"	—	—	—	—	—	18	28	46	7	—
Călugăreni sat	Ilie Ciolac	—	37	92	129	—	12	22	34	1	—
Costeşti	Costache Ciolac	—	—	—	—	—	25	67	92	14	—
Mănăstireni	I. Gherghel-Costeacu	—	85	87	172	—	85	81	166	67	19
"	Sava Bolfoşu	—	35	20	55	—	15	5	20	—	—
"	T. Mătăsaru	—	—	—	—	—	20	15	35	19	—
Upteni	Const. N. Suţu	3	52	59	114	1	46	54	101	22	—
Popăuţi (satul Popăuţi)	Statul	—	86	91	177	—	15	8	23	18	—
Popăuţi (satele Cîşmea - Răchii)	"	—	—	—	—	—	87	68	155	60	—
Stăuceni (cu Bătrîneşti)	Adela Răznovanu	4	53	89	140	4	52	81	137	56	—
Băloşeni cu Coşuleni	Fraţii Diru şi Ior- dachi Cristinescu	—	56	111	167	—	7	18	25	23	—
Tohileni	Arhim. Dionisie Va- topedinos	—	4	7	11	—	5	14	19	8	1
Tohileni(M-reia Golia)	Statul	—	5	8	13	—	—	—	—	—	—
Buzeni	Sp.Sf. Spiridon din Iaşi	1	28	26	55	—	24	23	47	9	4
Zărneşti	Gavrilaş	—	1	1	2	—	—	—	—	—	—
"	fraţii Costeanu	1	2	7	10	—	17	22	39	40	—
.. (a M-rii Coşula)	Statul	1	14	7	22	—	—	—	—	—	—
Zărneşti	Ion Tăutu	—	8	12	20	—	—	—	—	—	—
"	Stefan Grigoriu	—	1	3	4	—	—	—	—	—	—

Se adaugă 7 palmaşi de pe moşia Botoşanca, improprietaţi pe moşia Popăuţi

| 37 | 1 066 | 1 076 | 2.179 | 6 | 957 | 1 005 | 1 068 | 665 | 105

* Cf. Tabloul de numărul clăcaşilor (pontaşi) din plasa Tîrgului, aflat în dosarul „Centralizarea tabelci A” - plasa Jijia, fila 90.

Continuând cercetările în aceleași plăși (și tot pe coloana cu 4 boi) găsim și pe alte moșii situații asemănătoare: la Bucecea, din 9 clăcași — nici unul n-a fost împrorietărit; la Corni, din 14 — nici unul; la Fintinele, din 14 — nici unul; la Băiceni, din 8 — nici unul; la Orășeni, din 13 — nici unul; la Tudora, din 44 n-a fost împrorietărit *nici unul*. În plasa Siret, din totalul de 255 de locuitori cu cîte 4 boi au fost împrorietăriți numai 54 (21%), iar în plasa Țîrgului, din 37 de locuitori, numai 6 (16%). Excepție s-a făcut pe moșia Burdujeni, unde se găsiseră 3 clăcași cu cîte 4 boi și au fost împrorietăriți 6, numărul majorîndu-se și la celelalte categorii, dar să nu se scape din vedere faptul că această moșie nu era *boierească*, ci a statului, așa că din ea se putea da dreptul clăcașilor fără mare părere de rău.

Singurul care primește pămînt la categoria cu 4 boi de pe moșiile din jurul Botoșanilor este Casian Lecca, administratorul moșiei Cătămărești și om de încredere al prințului Teodor Calimachi, fratele Smarandei Beldiman, proprietara Cătămăreștilor. Fiind în comisie, el s-a trecut singur pe tablou, numai pentru a nu se spune că nu s-au împrorietărit și clăcașii *cu 4 boi!*, Casian Lecca a fost primar al comunei Curtești, deputat al județului Botoșani și membru de drept în Comisia de vînzare a bunurilor statului. În această calitate, în 1871, a reușit să cumpere moșia Mănăstirea Doamnei de peste 300 ha, pe preț de 3 121 de galbeni¹⁷. Iată deci, un „clăcaș“ care — cu siguranță — n-a pus niciodată mîna pe sapă!

Trecînd la categoria clăcașilor cu cîte 2 boi constatăm că la Sarafinești, din 84 de clăcași și-au primit pămîntul legal numai 18; la Siminicea, din 115, numai 52; la Vlădeni, din 157, numai 83.

Categoria pâlmașilor cuprinde numărul cel mai mare din clăcașii împrorietăriți. În plasa Țîrgului, proporția lor e de 51%, iar în plasa Siret se urcă chiar la 61%. Aceasta, nu pentru că așa ar fi fost realitatea, ci pentru că lor li se oferea prin lege pămînt mai puțin, dar — în schimb — îl plăteau mai scump. Clăcașul cu 2 boi a primit prin lege 4 fâlci și locul de grădină, adică în total 330 de prăjini, pentru care a fost debitat cu suma de 1 509 lei, ceea ce ar veni cîte 364 lei falcea. Pâlmașul a primit în țarină două fâlci și jumătate, plus locul de grădină, adică în total 210 prăjini, pentru care a fost debitat cu suma de 1 072 lei și 20 de parale, ceea ce ar veni cîte 408 lei falcea, adică *mai scump* decît țaranul cu 2 boi, cu cîte 44 de lei la falce¹⁸.

La unele plăși¹⁹ din județul Botoșani, suma debitoare pentru țaranul cu 2 boi e 1 148 și 20 parale, iar pentru pâlmași ea este de 816 lei. Și în acest caz pâlmașul a plătit pămîntul mai scump, cum am arătat mai sus.

¹⁷ Arh. St. Botoșani, fondul Prefecturii jud. Botoșani, dos. 5/1871. *Vînzarea de veci a moșiei Măn. Doamnei cu Livada, către d-lu Caseianu Lecca.*

¹⁸ Astfel se prezintă *toate* procesele-verbale din plășile Coșula și Jîjia. La plasa Țîrgului, pe coloana cu sumele debitoare, în dreptul țaranilor cu 2 boi e trecută suma de 100 lei și 24 de parale „*pe fiecare an*“, iar la pâlmași, 71 lei și 20 de parale, tot „*pe fiecare an*“. Aceste sume, înmulțite cu 15, dau exact 1 509 lei și, respectiv, 1 072 lei și 20 parale, ca la plășile Coșula și Jîjia.

¹⁹ Cf. *toate* procesele-verbale din plășile Siret, Miletin și Ștefănești.

Moșierului îi convenea această situație a pâlmașului, pentru că, pe de o parte dădea pământ mai puțin și primea pe el bani mai mulți, iar pe de alta, pâlmașul neavînd mijloace urma să lucreze și pe moșia sa. Așa se explică de ce în comuna Bobulești 34 de locuitori au fost trecuți ca pâlmași pentru că în anul reformei agrare „au făcut clacă cu vita de cal pentru un bou“, iar alți 15 locuitori care în toți anii făcuseră clacă cu boi au fost trecuți tot ca pâlmași, pe motivul că în momentul decretării legii agrare erau cu juncănași, nu cu boi²⁰.

Categoria care a asigurat chiar de la început un mare număr de proletari agricoli a fost aceea intitulată „fără clacă“ și care a primit numai loc de casă și grădină. În fiecare plasă proporția acestei categorii trece de 32%: în plasa Ștefănești e de 35%, iar în plasa Siret atinge chiar 40%. Fără îndoială, realitatea nu putea prezenta acest procentaj pentru că văduvele, nevolnicii, lemnarii, pietrarii, cărămidarii, sobarii, pădurarii, vierii, dascălii etc. nu erau așa de numeroși ca să dea pe județ o proporție de circa 25% din întreaga populație. Adevărul este că mulți pâlmași au fost împinși spre această categorie în mod samavolnic și pînă la urmă, acești oameni, văzînd că nu-i nicăieri dreptate, au trebuit să se mulțumească numai cu locul de casă.

Lui Ion Olariu din satul Băiceni, plasa Tîrgului, fixat în acel sat de douăzeci de ani și lucrînd clacă pâlmașeste timp de șaisprezece ani, i-a murit soția în 1863, din care cauză n-a putut fi clăcaș în 1864 și a lucrat în acel an „cu ziua“. Comisia de plasă n-a vrut să-i acorde dreptul de clăcaș și cu mare greutate i-a dat un loc de casă²¹.

15 locuitori din satul Stăuceni fuseseră trecuți pe tabel la categoria pâlmași și, fără să li se spună de ce, au fost tăiați de pe tabele, rămînd numai cu locul de casă²².

Numeroase sînt cazurile de aruncare din rîndurile clăcașilor. Cu toate că plîngerile lor sînt întemeiate, oamenii au trebuit să se mulțumească în cele din urmă cu ce li s-a dat²³.

Reclamațiile făcute de cei nedreptățiți, după împrumietărire, prezintă aspecte revoltătoare:

– 8 văduve din satul Stăuceni au fost șterse de pe tabele, în urma înțelegerii dintre primar și proprietara moșiei²⁴.

– Maria Arăpoaia din Agafton, „cu familie numeroasă“, a primit pământul, dar i l-a luat primarul comunei²⁵.

– Ion Crăciun din satul Tohileni are pământul de pâlmaș numai în hîrțile plășii Tîrgului²⁶.

²⁰ Arh. St. Botoșani, *Centralizarea tabelii A (1864) – plasa Ștefănești*, f. 242, 243, 395.

²¹ *Ibidem*, dos. 333/1865, f. 30.

²² *Ibidem*, f. 12.

²³ *Ibidem*, f. 26, 33.

²⁴ *Ibidem*, f. 13, 14.

²⁵ *Ibidem*, dos. 123/1866, f. 9.

²⁶ *Ibidem*, f. 21.

— Locuitorul Petre Antoci din satul Birsănești, plasa Ștefănești, a primit pământul și posedă și chitanța de plata pământului, dar în primăvara lui 1866 i s-a luat pământul de către Petru Maican, proprietarul moșiei, fără să-i spună pentru ce²⁷.

— 4 locuitori din cătunul Unțeni, plasa Tîrgului, și alți 19 din Bănești, plasa Siretului, arată în suplicile lor că, deși „clacă am făcut de cînd am cunoscut lumea” și „am plătit toate aveleturile pînă azi, ni s-a luat dreptul pentru care am vărsat sudoare”; „din vară pînă în toamnă am tot fost minați (cu vorba) pînă ce am rămas și fără hrană”²⁸.

— 20 de locuitori din Sarafinești arată în cererea lor către prefect că în acel sat 60 de oameni au fost excluși de la împrumut²⁹! „Sîntem prigoniiți, D-le Prefectu — zic ei — și nu avem înaintea guvernorilor noștri dreptate. Sîntem lipsiți de știință și totdeauna învățatul astupă gura prostului. Venim a ne adresa și la milostivirea D-voastre rugîndu-vă a se pune în lucrare drepturile noastre”. Comitetul „rezonează” a se respinge recursul locuitorilor, fiind făcut „cu totul prea tîrziu”.

— Douăzeci și șapte de clăcași de pe moșia Mănăstireni — proprietatea lui Teodor Mătăsaru — au ajuns cu reclamația pînă la Ministerul de Interne, arătînd că proprietarul i-a închis împrejurul satului ca în capcană, trăgînd o brazdă pe sub casele lor „și nu avem chip măcar slobozi a trece sau a ține vreo pasere, că stă cu pușca să ucidă, ca să ne poată jefui pururea precum d-lui va voi”. Ei mai arată că proprietarul le-a schimbat din pămînturile vechi, dîndu-le „numai ponoara și serături și gropi, unde nu mai este speranță de a rodi ceva”. Reclamanții au cerut o nouă împrumut³⁰. Văzînd că dreptatea nu le mai vine, au intrat în ograda proprietarului cu ciomege și înjurături, hotărîți „să răcorească locul de ciocoi”. Dar, a venit prefectul și — cum era și de așteptat — „a constatat” că nu-s adevărate cele reclamate ministrului. Dintre reclamanți au fost aleși patru frunțași și anume: Gheorghe Burduje, Ion Ștefancu, Toader Furtună și Vasile Furtună. Aceștia au fost acuzați de instigație la rebeliune și în consecință arestați pe timp de 3 zile și „ștrefuiți” fiecare cu cîte 50 de lei în folosul comunei.

Este mai mult decît evident că o asemenea împrumut³¹ a fost foarte departe de a rezolva problema țărănească. Din contră, prin prețul cu mult prea urcat al pământului — în special la categoria pâlmașilor — ea a grăbit îngreunarea stării economice a țăranilor. Chiar autorii burghezi au apreciat că s-a comis o mare eroare cînd s-a luat ca bază de calcul a îndemnizației prețul fixat de înșiși marii proprietari. Îndemnizația a fost de trei ori mai mare decît ar fi trebuit să fie. În realitate nu este vorba de o „eroare”, ci de o măsură luată în interesul

²⁷ Arh. St. Botoșani..., f. 4-5, 6-7.

²⁸ *Ibidem*, f. 2-3.

²⁹ *Ibidem*.

moșierilor³⁰. Din această cauză, încă de la început, ministrul Finanțelor a fost nevoit să recomande somații, sechestrări și vânzări silite prin licitație. „Vă cer hotărâtor a desfășura *toată energia* în împlinirea acestei ramure de venit“ — scrie ministrul C. Grădișteanu către prefecți, în iulie 1868. Prefectul județului, la rindul său se adresează energic subprefecților făcînd apel la „energia și zelul ce am contat că aveți pentru țară și guvernul actual“.

Foarte multe telegrame ale Ministerului Finanțelor din acea vreme arată că au ieșit la sorți multe titluri de despăgubire a moșierilor iar țaranii nu au bani. Ca urmare, subprefectul plășii Ștefănești cere prefectului să-i trimită 10 soldați „pentru executarea dărilor“, iar la plasa Jijia s-au cerut 20 de soldați, „pentru a lua măsurile cuvenite“. Și mai adaugă subprefectul plășii Ștefănești: „Vă asigur că îmi voi pune toată activitatea pentru achitarea dărilor, cu toate că cea mai mare parte din locuitorii din această plasă sînt lipsiți de mijloace și datori cu multe rămășițuri“³¹.

Și totuși, după trecerea celor 15 ani în care pămîntul trebuia plătit statului în întregime, un număr considerabil de foști clăcași au rămas fără pămînt, pentru că nu-l achitaseră: loturile lor au trecut în stăpînirea comunelor, care au întocmit tabele nominale cu explicații la rubrica „Observații“: „Insolvabil cu totu“, „mizer“, „dus“, „fugit“, „mort“. În 1882 găsim mulți locuitori care au încă mari datorii pentru pămîntul de la 1864 și „nu sînt în stare a și le achita“.

Dacă la acestea mai adăugăm impozitele destul de considerabile către stat, județ și comună, ne explicăm mizeria țaranului și mai ales a vechiului clăcaș.

Ion Ghica scria în 1873: „Romîinii sînt poporul cel mai impus; nicăieri nu se plătește 18,5% din venit, ca în acest stat. Romîinii plătesc dublu decît englezii, de patru ori mai mult decît prusacii și austriacii și aproape dublu decît rușii. În aceste condiții nu trebuie să ne mai mirăm cînd vedem toate epidemiile făcîndu-și cuib în clasa muncitoare, decimînd generații întregi, cînd vedem mizeria satelor, cînd vedem proletariatul cum se naște și se dezvoltă cu repeziciune, prin părăsirea pămîntului“³².

Nu trebuie uitate calamitățile anului 1865, care au grăbit — cum vom vedea — ingenuncherea bieților țărani. Vara aceluia an a fost bîntuită de o secetă dintre cele mai cumplite, iar toamna, o dată cu foametea, în oraș și-n satele județului a apărut holera asiatică³³.

La 3 noiembrie 1865, subprefectul plășii Tîrgului raporta președintelui Comitetului permanent: „Mă simt dator a vă supune la cunoștință trista stare de pecunie a locuitorilor, devenită din defavorabilul

³⁰ Georges Moroiianu, *op. cit.*, p. 45.

³¹ Arh. St. Botoșani..., dos. 86/1867 și urm. *Împlinirea rămășițelor despăgub. clăcii și a dejmii.*

³² Ion Ghica, *Scrieri economice*, vol. II, pp. 127—128, ediția I. Veverca, București, 1936.

³³ Arh. St. Botoșani; fondul Prefecturii jud. Botoșani, dos. 423/1865.

timp al recoltei anului curent și din lipsa popușoilor. Domnule președinte, sîntem de abia intrați în luna lui noiembrie și unii dintre locuitori, iară mai cu osebite palmașii, au devenitu a să ruga pe la unii și altăi ca să le deie de lucru numai pe mîncare și nici aceasta nu se găsește, încît unii din ei au devenit a rășni ciocălăi în loc de popușoi. Gîndiți acum, d-le președinte, la ce extremitate poate deveni ei pînă la recolta anului viitor și ce poate suferi tezaurul în perceperea dărilor fiscale³⁴.

Toate plășile au trimis asemenea rapoarte alarmante. În foarte scurt timp s-au întocmit tabele nominale de fiecare sat și comună. Totalizările făcute pe fiecare plasă arătau că sînt necesare sute de vagoane de porumb, pînă la recolta viitoare. Prețul cerealelor s-a urcat uimitor de repede, iar prețul vitelor a scăzut. Moșierii și arendașii au folosit acest prilej pentru ca, în schimbul unor cereale sau bani, să angajeze pe moșie pe țărani lipsiți de hrană.

De fapt, prin mai multe sate se făcuseră contracte de învoieli agricole, încă din septembrie 1865. Contractele prevăd o durată de 3, 4 și chiar 5 ani. Prin aceste contracte, locuitorii s-au obligat la fâlci de arătură, de prașilă, secerat, cosit, zile de plugărie etc., pentru prețuri care, în general, diferă de la moșie la moșie.

De exemplu, Iancu Stavri de la Staroșilța plătește pălmașul numai cu 60 de parale pe zi, în timp ce pe celelalte moșii, prețul e dublu. Petrache Bobeică de la Socrujeni plătește falcea de cosit cu 20 lei, în timp ce pe celelalte moșii se plătește cu 30 și chiar cu 32 lei. La Iancu Stavri mai găsim că luna de plugărie cuprinde 32 de zile lucrătoare³⁵. Dureros este faptul că pentru muncile agricole numai cîțiva proprietari se obligă să dea tain lucrătorilor și numai pentru muncile din vara anului 1866. În toți ceilalți ani, țărani vor lucra pe moșii cu hrana lor de acasă, iar la Petrache Bobeică, Iancu Stavri, Ion Dobrovolschi de la Vorona ca și pe moșia Orășeni, țărani vor executa toate muncile și în toți anii, cu hrana lor.

Interesant este să știm ce au primit țărani în momentul alcătuirii contractelor. În majoritatea cazurilor li s-au dat numerar (între 40 și 200 de lei), ca să-și cumpere cereale. Posesorul Vasile Niculescu de pe moșia Stroești a dat cîte 2 galbeni, care, la cursul pieții din 1866, echivalau cu 124 lei³⁶. Vasile Niculescu le-a mai dat și cîte o merță de porumb „în preț de 8 lei dimerlia proastă”³⁷ socotită 11 lei merța. Prin „dimerlie proastă” trebuie să înțelegem că boierul măsura 11, dar țăranul plătea 12 dimerlii. Dimerlia cuprinde 17 kg de grîu sau de porumb. Douăsprezece dimerlii formează o merță (200 kg). Chila cuprindea 2 merțe, adică 400 kg.

³⁴ Arh. St. Botoșani..., dos. 65/1865, *Aprovizionarea sătenilor lipsiți de hrană* 1865/1866, f. 2.

³⁵ *Ibidem*, dos. 293/1866, *Tocmeli de muncă pe anul 1866*, f. 57.

³⁶ *Ibidem*, dos. 21/1867, *Preciurile curente pe anul 1866 și 1867*, f. 21.

³⁷ *Ibidem*, dos. 293/1866; *Tocmeli de muncă pe anul 1866*, f. 12.

În noiembrie 1865, chila de porumb ajunsese 148 lei, iar Vasile Niculescu o socotea la 192 lei, deși el măsoara porumbul cu dimerlia lui cea „proastă“.

Ion Dobrovolschi de la Vorona le-a dat oamenilor cîte 40 lei numerar și cîte 3 dimerlii de păpușoi și o dimerlie de grîu, socotind 10 lei dimerlia de păpușoi și 6 lei dimerlia de grîu.

Specula cea mai nemiloasă este evidentă; o chilă de porumb la Ion Dobrovolschi costă 240 lei, adică cu 20 lei mai mult decît cel mai mare preț pe care l-a atins în acel an de foamete. Recordul l-a atins și cu prețul grîului. Cel mai mare preț la chila de grîu, în iulie 1866, era 110 lei, iar Ion Dobrovolschi vindea chila cu 144 lei³⁸! Vaca cea mai bună se vindea cu 200 lei; o vacă de rînd, țărănească, atingea circa 120 lei. Vinzînd vaca, bietul țăran de-abia putea să-și cumpere o merță de păpușoi.

Să luăm de exemplu un țăran care s-a învoit prin contract cu moșierul Iancu Stavri. Moșierul i-a dat la facerea contractului două merțe de păpușoi. Acele două merțe, cu multă zgîrcenie pot să-l scoată pe om din iarnă. Vin muncile la cîmp și pînă la recolta viitoare, țăranelui îi mai trebuie cel puțin două merțe, pe care nu le are. Prin contract, el este obligat să-i muncească moșierului 60 de prăjini de prașilă de două ori, apoi tăiat, desfăcat, pus în coșar etc.; de secerat, două fâlci și de cărat la gireadă; de cosit două fâlci; în total, el are de muncit la moșier șase hectare și optzeci de ari, iar moșierul nu-i obligat să-i dea mîncare. Pentru această mîncare el trebuie să aleagă: ori se învoiește și pe alți ani, ori fuge din sat, pentru ca — potrivit art. 13 al legii tocmelilor agricole — să-l vezi prins și adus la lucru cu jandarmii.

Petrea Cristea, arendașul moșiei Orășeni, face contract la 17 decembrie 1865, punînd pe hirtie cele mai mici prețuri la falce și fără tain. Oamenii au fost duși la primăria Curtești, unde, în fața unui primar care nu știa carte și a unui secretar bețiv și imoral, au semnat prin punere de deget că acceptă condițiile contractului și că au primit banii avans, cît scrie în dreptul fiecăruia: între 148 lei și 370 lei. După „legalizare“ însă, Petrea Cristea le-a reținut banii, sub motivul unor datorii pe care le-ar fi avut acei locuitori către el, de vreo șase ani în urmă, cînd Cristea mai fusese posesor al acelei moșii. Rezultatul a fost că din primele săptămîni, oamenii au început să fugă din sat³⁹.

Legea rurală lăsase nerezolvată problema însurăteilor, chiar prin modul ei de întocmire. Faptul acesta, cum și felul în care legea se pusese în aplicare, puteau avea oricînd urmări grave. În județul Botoșani, o dată cu secularizarea averilor mănăstirești, statul devenise stăpîn pe douăzeci și una de moșii. Unele dintre aceste moșii, din cauză că erau foarte departe de căile principale de comunicație și cu foarte puține brațe de lucru stabile, cu mare greutate puteau fi arendate.

³⁸ Arh. St. Botoșani..., dos. 293/1866; *Tocmeli de muncă pe anul 1866*, f. 81.

³⁹ *Ibidem*, f. 63, 64, 65.

Evident, statul pierdea. Soluția cea mai bună a fost găsită: să se facă noi împroprietăriri pe moșiile statului, respectându-se partea de pământ rezervată arendașului prin contracte. Încă de la 28 octombrie 1876 Ministerul de Finanțe a dat instrucțiuni să se facă în comune tabele de constatare a sătenilor care sînt în drept a primi pămînturi pe moșiile statului⁴⁰.

La 14 iunie 1878, a fost decretat „Regulamentul de aplicațiune pentru executarea art. 5 și 6 din legea rurală“. Prin acest regulament s-a hotărît a se împroprietări mai întîi sătenii care locuiesc pe moșiile statului. Dacă mai este loc disponibil, se va da loc, de preferință, celor mai apropiate comune vecine. Dacă toate comunele vecine cer a fi împroprietărite, *se va trage la sorti* comuna ce va avea preferință.

Pe moșiile întinse se vor înființa sate noi, în poziții sănătoase și cu izvoare de apă, iar pe moșiile traversate de riuri se vor alege pozițiile cele mai avantajoase pentru locuitori, pe malurile rîurilor. Se prevede pentru fiecare locuitor cite un pogon în vatra satului, pentru casă și grădină, și cite 10 pogoane de pămînt în țarină. La nevoie se vor putea reduce, însă să nu rămînă mai mici de 6 pogoane în țarină și de jumătate de pogon în vatra satului. Se vor rezerva 17 pogoane pentru preotul bisericii și 17 pogoane pentru învățătorul satului (art. 4). Noii împroprietăriți erau obligați ca, în termen de 2 ani de la primirea în stăpînire, să se strămute efectiv în noua comună. În caz contrariu, statul poate dispune de pămînt, dîndu-l altui sătean (art. 8)⁴¹.

Împroprietăriții n-aveau dreptul să vîndă sau să închirieze pămîntul primit timp de 30 de ani. Plata pămîntului trebuie achitată în curs de 15 ani.

Spre deosebire de împroprietărirea de la 1864, de data aceasta, în satele nou înființate s-au avut în vedere suprafețele ocupate de drumuri; s-a prevăzut pentru școală o jumătate de falce în vatra satului și 6 fălci în țarină; o falce pentru o piață în vatra satului și o falce pentru cimitir, în țarină.

Iată ce pămînt a primit un locuitor venit din alt sat:

24 prăjini loc de casă și grădină	= 0,4296 ha
1 falce loc de arătură	= 1,4322 ha
1 falce loc de îmaș (în indiviziune)	= 1,4322 ha
56 prăjini loc de finaț	= 1,0026 ha
<i>Total</i> 3 fălci	= 4,2966 ha

Celor stabiliți de mai înainte vreme în raza noului sat (sau adaos de sat) nu li s-a mai dat loc de casă, ci numai pămîntul din țarină: 2 fălci și 56 prăjini.

Atît la întocmirea listelor de împroprietărire, cît și la verificarea acelor liste, s-au comis multe abuzuri. De exemplu în comuna Coșula a fost tăiat de pe listă Neculai Vasile Lupu (Ursan) — care primise la

⁴⁰ Cf. și instrucțiunile din Mon. Of. Nr. 242/1876.

⁴¹ Arh. St. Botoșani; fondul Prefecturii jud. Botoșani dos. 3254/1905; *Împroprietărirea locuitorilor pe anul 1879*, pp. 392–400.

1864 numai 10 prăjini de grădină — și a fost înlocuit cu Vasile Obreja, primarul comunei Coșula, pe care însă comisia îl acoperă, scriind că e „ereditate lui Vasile sin Lazăr“ și „este părinte de familie, stabilit de mai mulți ani în satul Coșula“⁴². Primarul comunei Curtești, Dimitrie Oanea, ca să aibă pământ în satul nou, Roșiori, pe de o parte s-a trecut pe tabele ca urmaș al văduvei Safta Prescorniță — lucru ce nu corespundea realității —, iar pe de altă parte, primind mită, a trecut pe tabele oameni împroprietăriți la 1864, ca și pe prietenul său Vasile Obreja primar la Coșula, de care am amintit mai sus, ca să mai primească un lot de pământ la Roșiori. Același Dimitrie Oanea a mai trecut pe liste și nume de oameni care nu existau sau erau morți înainte de 1876, așa că la verificarea tabelelor de către comisia ad-hoc și de către avocatul statului D. Sc. Miculescu, s-a putut trage concluzia: „Cu influența de primar și-au însușit mai multe porțiuni ilegal, încât astăzi se găsește cultivând abuziv la 24—30 fălci pământ pe teritoriul cedat la înșurăței“⁴³.

Safta Rățoia din Agafton primise la 1864 zece prăjini de grădină. Fiica sa Maria a fost trecută pe tabel în 1876, ca să fie împroprietărită. Comisia ad-hoc a tăiat de pe liste pe Maria Safta Rățoi pe motiv că are pământ de la 1864 și l-a pus în loc pe Gheorghe Obreja, pe baza adresei prefecturii Botoșani cu nr. 3465 din 20 aprilie 1879, motivând că e „ereditate“ precotului Ion Obreja din Copălău și că are loc de casă de 10 prăjini. De altfel, acest Gheorghe Obreja era *casierul primăriei orașului Botoșani*⁴⁴.

La verificarea listelor au fost excluși mulți locuitori care nu prezentau garanția că-și vor putea plăti pământul. Un singur exemplu va fi suficient.

„Gheorghe Cobzariu din Agafton, dezrobot, neposedînd nici acele 10 prăjini, se bănuiește de o conduită foarte rea și nici nu are mijloace de a plăti pământul“⁴⁵, de aceea se exclude de pe tabel.

Iată împroprietăririle făcute în județul Botoșani în anii 1878 și 1879⁴⁶:

In 1878

Pe moșia Popăuți	a fost întemeiat satul nou	Roșiori	cu 226	capi de familie	
„ „	Bucecea s-a făcut un adaos la Bucecea	cu 82	„ „	„	„
„ „	Corbănești a fost întemeiat satul nou	Vîndători	cu 124	„ „	„
„ „	Trușești a fost întemeiat satul nou	Hulub	cu 219	„ „	„
	și un adaos la satul	Scorujeni	cu 44	„ „	„

⁴² Arh. St. Botoșani..., dos. 3/1879; *Împroprietărirea îndrituișilor săteni pe anul 1879*, f. 249.

⁴³ *Ibidem*, dos. 3254/1905; *Împroprietărirea sătenilor pe anul 1879*, pp. 288—289.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, dos. 3254/905.

⁴⁶ Cf. dos. 1/1878 și 3/1879; *Împroprietărirea îndrituișilor săteni, după art. 5—6 legea rurală*.

In 1879

Pe moșia	Ciornohal a fost întemeiat satul nou <i>Călărași</i> cu	294	capi de familie
„ „	Durnești a fost întemeiat satul nou <i>Sînta Maria</i> cu	188	„ „ „
„ „	Iacobeni, adaos la satul Iacobeni cu	96	„ „ „
„ „	Coșula, adaos la satul Feredeeni cu	54	„ „ „
„ „	Feredeeni, adaos la satul Feredeeni cu	70	„ „ „
„ „	Protopopeni, adaos la satul Protopopeni cu	20	„ „ „
„ „	Nicșeni-Teișoara a fost întemeiat satul nou <i>Dorobanți</i> cu	244	„ „ „
„ „	Tohileni, adaos la satul Tohileni, cu	75	„ „ „
	Total		1 736 capi de familie

La acest număr de 1 736 capi de familie trebuie să mai adăugăm 14 locuitori din satul Varaticu (comuna Dumbrăveni), împrumăriți pe moșia statului Belcești, județul Iași, în anul 1882⁴⁷, precum și 40 de capi de familie împrumăriți pe moșia statului de la Burdujeni, conform „oficiei“ Administrației domeniilor statului, din 8 august 1881⁴⁸.

Majoritatea satelor noi au fost populate cu locuitori din comunele vecine. Mai împesitrat cu locuitori veniți din diferite părți ale județului, a fost satul Vinători, (întemeiat pe locul unde în vechime fusese satul Bozieni). Aici s-au întâlnit locuitori veniți din Tudora, Cristești, Dracșini, Bucecea, Botoșani, Tomești, Poiana Luncă etc. Pentru întemeierea satelor noi — Călărași și Sînta Maria, — s-au trimis circulare către toate comunele din județ. Multe răspunsuri au fost negative, din cauza mării depărtări. Totuși, nevoia de pământ a făcut pe 80 de locuitori din Siminicea să plece la Călărași, iar alți 81 din Călinești să plece la Sînta Maria, adică la circa 100 km depărtare de locul natal. Greutățile ivite în cale i-au împiedicat pe mulți țărani să primească pământul ce li se cuvenea, neputînd să-și plătească ratele pentru loturi și impozitele către stat, județ și comună; să-și cumpere și materialul necesar înjghebării unei gospodării, era de asemenea foarte greu pentru țărani. De aceea, după un an sau doi, mulți au plecat îndărăt, lăsîndu-și pămînturile pîrloagă. Conducerile comunelor respective au căutat să completeze golurile, care de-abia prin 1887 au încetat să se mai ivească. Cercetînd cu atenție toate procesele-verbale din dosarul nr. 70, intitulat *Prefacerile împrumăriților pe anul 1883 (și următorii)* am ajuns la întocmirea următoarei situații:

S a t e l e	1882	1883	1885	1886	1887	Total
Călărași și Sînta Maria	61	103	31	—	—	195
Dorobanți	35	—	—	2	—	37
Roșiori	—	36	—	8	—	44
Tohileni	—	10	—	—	—	10
Vinători	—	2	2	17	3	47
Hulub	—	53	—	3	—	56
<i>Total :</i>	96	227	33	30	3	389

⁴⁷ Arh. St. Botoșani, dos. 10/1882, *Împrumărirea vechilor clăcași și a însușirilor noi de pe moșiile statului, pe anul 1882*, f. 47.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 54.

Cifrele arată că puterea economică a țaranului devenise tot mai slabă. Proprietarilor de moșii și arendașilor le convenea această situație, pentru că aveau la îndemână brațe de muncă. În 1882, statul a scos în vânzare cinci moșii din județul Botoșani (Lehnești, Iacobeni, Zăicești, Tohileni și Protopopeni) care nu aveau arendă mai mare de 20 000 lei. Condiția de vânzare era ca fiecare moșie să se vîndă în întregime, dar locuitorii cumpărătorii aveau voie a o împărți în loturi mici de 4, 6 și 8 hectare. La facerea actului sau în cel mult o lună de la această dată, cumpărătorii erau obligați să achite 1/5 din preț, plus taxele cerute de legea timbrului, iar restul să fie achitat în mod solidar în timp de 24 de ani, cu dobîndă de 6%, care trebuia plătită în rate semestriale. Pînă să le fie cunoscute condițiile de cumpărare, mulți țărani vecini cu moșiile mai sus arătate au făcut cereri repetate către Administrația generală a domeniilor și pădurilor statului, dar la un moment dat s-au oprit cu toții, neputînd îndeplini condițiile grele ce se cereau. Locuitorii din Bălușeni au cerut voie ca moșia să poată fi împărțită în loturi mai mici, de 1, 3 și 5 hectare; nu li s-a aprobat. Cei din Tohileni au cerut o amîinare de jumătate de an, pînă vor putea plăti acea cincime din preț; nu li s-a aprobat. Urmarea a fost că moșiile acestea au fost cumpărate de foștii arendași și alte categorii dornice de a se îmbogăți; pentru țărănime n-a avut loc însă nici o îmbunătățire. Dimpotrivă, invocîndu-se anumite motive, unor țărani li s-a luat îndărăt pămîntul, plătit cîțiva ani în șir. De pildă, Ileana lui Niță Rusu din comuna Brăteni rămăsese de opt ani văduvă cu 4 copii. Îi rămăsese și două fâlci și jumătate de pămînt, primit după legea rurală din 1864. Timp de 13 ani, pămîntul acesta a fost plătit, femeia avînd și chitanțele de plată, dar cu doi ani în urmă obștea satului i-a luat pămîntul sub cuvînt că bărbatul ei nu figurează în tabelele de improprietărire. Și se întrebă femeia — în reclamația făcută Ministerului de Interne la 21 iunie 1882: „De unde au luat perceptoriu de încasa despăgubirea clăcii pentru pămînt, dacă nu figura/m/ înscrisu și cum lua de la mine arendașul moșiei dl. Scarlatu Fotea plata pentru locul de casă din vatra satului?”⁴⁹. La cererea ministrului de Interne, prefectul vine cu lămurirea că „suplisanta n-au fost improprietărită după legea rurală, iar chitanțele ce posedă sint eliberate pentru plata unui pămîntu ce au stăpînit din cele ce rămăsese de la locuitorii dispăruți din comună și care acuma reintorcîndu-se l-au luat îndărăpt, ne mai găsindu-se în prezent pămînt liber sau pe sama comunei”⁵⁰. Și astfel femeia a rămas fără pămînt, deși-l plătise mai mulți ani în șir.

În baza aplicării legii agrare din 6 aprilie 1889, statul a scos în vânzare diferite moșii, care puteau fi cumpărate, în loturi mici, de țărani fără pămînt. Vânzarea aceasta a fost eşalonată în timp, pe aproape zece ani. Iată ce vînzări ne prezintă dosarele din acea vreme:

⁴⁹ Arh. St. Botoșani..., dos. 10/1882, f. 92.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 89.

In 1890 —	72	loturi pe	moșia	Comîndărești
In 1891 —	7	„	„	„
	20	„	„	„
In 1892 —	193	„	„	„
	20	„	„	„
In 1893 —	52	„	„	„
In 1894 —	72	„	„	„
In 1896 —	206	„	„	„
	284	„	„	„
	15	„	„	„
	66	„	„	„
In 1897 —	527	„	„	„

Faptele întîmplate la tragerea sortilor pentru 193 de loturi de pe moșia Ciornohal au arătat cu prisosință nevoia de pămînt a țărănilor noștri. Crezînd că nu se vor găsi amatori prin împrejurimile Ciornohalului, guvernul a hotărît să se publice înștiințarea prin toate satele din județul Botoșani și Dorohoi, fixîndu-se și data de 5 octombrie 1892, pentru vînzare. Dar iată că la 5 octombrie comisia nu s-a putut întruni, lipsind inginerul Al. Brăescu din partea ministerului. În schimb la primăria comunei Rînghilești s-au adunat peste trei mii de țărani care au luat primăria cu asalt și curtea moșierului Jean Goilav — membru în comisie — crezînd că inginerul stă cumva ascuns și nu vrea să le dea pămînt. O telegramă redactată de Jean Goilav către prefect, arată că viața le-e în pericol. Subprefectul plășii Ștefănești ceru concursul armatei. Președintele Consiliului de Miniștri, L. Catargiu, fiind înștiințat, a ordonat ca prefectul, procurorul și comandantul garnizoanei să plece la fața locului pentru a potoli pe țărani.

Noul termen de vînzare a fost fixat pentru 14 octombrie 1892. „Pentru asigurarea ordinii“ au fost deplasate la Rînghilești două escadroane de călărași și o campanie de dorobanți. Primul-ministru L. Catargiu și P. P. Carp au cerut să fie ținuți în curent cu cele ce se vor mai ivi la Rînghilești. Tragerea la sorti s-a terminat la 27 octombrie. Pentru tulburările de la 5 octombrie, procurorul a arestat și deferit justiției 10 țărani⁵³.

Din cei *peste trei mii* de țărani cit spun documentele că au vrut să cumpere pămînt de pe moșia Ciornohal, au primit loturi numai 193, restul n-au fost luați în seamă.

Pămînturile de la 1864 se divizaseră prin moștenire între fii, iar apoi, prin altă generație, între nepoți; părțile de pămînt moștenite ajunseseră cu totul prea mici și — evident — neîndestulătoare pentru întreținerea unei gospodării.

Cercetînd „Tabelele de despoiare și recapitulare la statistica agricolă pentru anul 1906“ a județului Botoșani⁵⁴, aflăm că pe teritoriul

⁵¹ Arh. St. Botoșani..., dos. 5/1893; *Vînzarea moșiilor statului în loturi*.

⁵² *Ibidem*, dos. 15/1896; dos. 24/1897.

⁵³ *Ibidem*, fondul Prefecturii jud. Botoșani dos. 7/1892; *Vînzarea moșiilor statului în loturi*.

⁵⁴ *Ibidem*, dos. 204/1906; *Agricultura*.

judetului Botoşani erau 116 proprietari, cu proprietăţi mai mari de 100 ha.

Aceşti 116 mari „agricultori“, după statistica sus-numită, stăpîneau 83 722 ha (adică 56%) din suprafaţa semănăturilor, fineţelor şi sădirilor din judeţ, iar 25 946 de mici agricultori (cu proprietăţi mai mici de 100 ha) stăpîneau 66 108 ha (adică 44%) din aceeaşi suprafaţă. Ar rezulta de aici că un mare agricultor stăpînea în medie cît 284 de ţărani; la Salcea, un singur proprietar stăpînea mai mult decît 677 de săteni din comuna sa, iar la Deleni, doi proprietari stăpîneau mai mult decît 1 250 de ţărani.

Media statistică a proprietăţii micilor agricultori rezultă că era, în 1906, de 2,54 ha. Această medie era cu mult mai mică decît media de 3,2 ha găsită în aceeaşi vreme la aceeaşi categorie pe întreaga ţară⁵⁵.

Continuînd cercetarea acestor tabele de despuiere şi calculînd procentajul, găsim multe comune care arată o medie chiar îngrijorător de mică. De exemplu, la Tg. Ştefăneşti, media era de 2,3 ha, la Salcea 2,28 ha, la Deleni 2 ha, la Tudora 1,84 ha, la Siminicea 1,69 ha, la Fintinele 1,60 ha. Nu trebuie scăpat din vedere că media aceasta a fost mărită cu proprietăţile chiabureşti, iar multe proprietăţi rurale aveau mai mulţi proprietari; în registrele fiscului însă era socotit numai unul dintre ei. Rezultă că cele două categorii de ţărani fără pămînt şi cei cu pămînt puţin erau nevoiţi să se ducă la lucru pe moşiile marilor proprietari pentru a avea cu ce se hrăni. Cercetînd procesele-verbale de învoieli agricole din martie 1907, am constatat că 87 de moşii din totalul de 123 erau arendate. Arendaşii aceştia, indiferent de originea lor etnică, se îmbogăţeau fie din exploatarea îndelungată a moşiilor şi a ţăranilor, fie prin negoţul de vite, exploatarea de păduri, fabrici de spirt, mori etc. Atît arendaşii cît şi proprietarii care exploatau „în regie“ s-au dovedit de o lăcomie înspăimîntătoare urmărind îmbogăţirea cît mai rapidă, prin orice mijloace. În februarie 1907 ţărănimea din judeţul Botoşani, nemaiputînd suporta exploatarea, a dat semnalul marilor răscoale ţărăneşti care aveau să cuprindă întreaga ţară.

⁵⁵ Cf. Const. Garoflid, op. cit., p. 6.